

УДК 327

<https://doi.org/10.34142/24130060.2023.26.1.03>

ВЕКТОРИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

О.В. Воронянський, Н.І. Моїсєєва

Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

Аналізуються основні тенденції формування нового порядку міжнародних відносин, зумовлені переходом від індустріальної епохи суспільного розвитку до постіндустріалізму. Показано, що зникнення з історичної арени багаточисельного організованого робітничого класу поряд із заміною панівного способу отримання прибутку з торгівлі фізичними товарами на цифровий фінансовий кліринг зумовило докорінну зміну як суб'єктності міжнародних відносин, так і основного об'єкта владного контролю. Національна держава як механізм реалізації суб'єктності спільноти політично повноправних громадян (нації) поступилася місцем транснаціональній конкуренції ресурсозабезпечених бізнес-груп за оволодіння значимими для них частинами державних апаратів різних країн. А об'єктом державно-владного контролю стає не стільки територія окремої держави (з необхідністю реалізації загальносоціальних функцій держави), скільки фінансові потоки, які відображають транзит фізичних товарів.

Ключові слова: новий світовий порядок, постіндустріалізм, міжнародні відносини.

VECTORS OF INSTITUTIONALIZATION OF THE NEW WORLD ORDER IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRANSFORMATIONS OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

O. Voronianskyi, N. Moiseeva

Researchers in a number of directions are trying to find an answer to the question of the causes of large-scale crisis phenomena that can potentially lead to radical changes in the order of international relations. A wide range of concepts are used — from classic Marxist to marginal conspiracy constructs such as conspiracy theories and the deep state

This article aims to highlight the mechanisms of the new stage of institutionalization of the international order, based on the dynamics of the balance of resource potentials of its main actors, the sources of their subjectivity, and the social mechanism that forms the basis of their relationships.

The authors analyze the main trends in the formation of a new order of international relations caused by the transition from the industrial era of social development to post-industrialism. It is shown that the disappearance of a large organized working class from the historical arena, along with the replacement of the dominant method of profiting from the trade in physical goods with digital financial clearing, led to a fundamental change in both the subjectivity of international relations and the main object of government control. The national state as a mechanism for the realization of the subjectivity of the community of politically full citizens (nations) has given way to the transnational competition of resource-provided business groups for the mastery of important parts of the state apparatuses of different countries. And the

object of state-authority control is not so much the territory of a separate state (with the need to implement general social functions of the state), but financial flows that reflect the transit of physical goods.

Privatization of state power mechanisms (along with the sovereignization of corporate power centers) and the transition from a territorial model of power control to a financial and logistical one forms the basis of a new order of international relations, which are already losing their international character and acquiring corporate features at the supranational level.

Key words: *new world order, post-industrialism, international relations.*

Постановка проблеми. Сьогодні представники ряду напрямів як вітчизняної, так і світової науки намагаються знайти відповідь на питання про причини масштабних кризових явищ, котрі потенційно можуть привести до радикальних змін у порядку міжнародних відносин.

Аналіз актуальних досліджень. Показово, що ніхто з серйозних дослідників не намагається аналізувати трансформації світового порядку в рамках ліберально-демократичної парадигми, яка на протязі останнього тридцятиліття активно впроваджувалася в якості теоретичної основи ідеології та практики державного будівництва пострадянських країн. Сучасні науковці залишають тезу «боротьби всього найкращого проти всього найгіршого» на відкуп представникам «політичного класу», зарядженого на обробку електорального поля. Натомість використовуються концепції широкого спектру – від класичних марксистських (які були фактично заборонені в пострадянському просторі, однак ніколи не вилучалися з аналітичного інструментарію «західної» науки); неомарксистських (на базі яких були побудовані мейнстрімні для Заходу неоінституціоналізм та світо-системний аналіз); популярних за часів Холодної війни XX ст. біхевіористських підходів та концепцій цивілізаційного протистояння – і до маргінальних конспірологічних конструктів на кшталт теорій змови та глибинної держави, які активно впроваджуються в наукове середовище останнім часом.

Дана стаття ставить за мету висвітлення механізмів нового етапу інституціоналізації міжнародного порядку, виходячи з динаміки балансу ресурсних потенціалів його основних акторів. Для цього нам необхідно

розглянути питання про джерела суб'єктності цих акторів та про механізм, що формує основи їх взаємовідносин.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система інститутів міжнародних відносин, відома як «Ялтинська», відображала реалії індустріального суспільства XX ст., в яких основними суб'єктами міжнародних відносин вважалися національні держави, котрі, в свою чергу, подавалися як організаційні механізми реалізації політичної суб'єктності націй як асоціацій політично повноправних громадян – колективних засновників і співвласників своїх національних держав. При цьому етнічне походження громадян мало другорядний характер по відношенню до їх прав на участь у державно-політичній діяльності, а міжнародно визнане право націй на самовизначення передбачало теоретичну можливість для політично організованого етносу домогтися права на власну національну державність (як у рамках самостійного суверенного державного утворення, так і в рамках федеративного об'єднання з іншими державними утвореннями). Звідси витікала єдність трьох базових компонентів, на яких базувалися міжнародні відносини – території країни, її політично повноправного населення і створюваного та контролюваного ним механізму державної влади на території цієї країни. Поняття «нація» (у значенні політично організованого в державу народу) і «державна» (у значенні владного механізму реалізації волі цього народу) вважалися не лише взаємопов'язаними, але й тотожними для позначення основних суб'єктів міжнародних відносин (Kamenka, 2006).

І хоча в індустріально розвинених країнах ще з останньої третини XIX ст. виділилися особливі угруповання, які через організований контроль над ринками (у першу чергу через монополізацію збуту енергоносіїв та сировини) отримали достатній ресурсний потенціал для системного закріплення свого впливу на органи державної влади (Brodell, 1997), високий рівень політичної суб'єктності націй підтримувався завдяки організованому в масові політичні партії робітничому рухові, який був авангардом широких суспільних рухів за права людини й громадянина, що були відсутні в

доіндустріальному становому суспільстві з характерним для нього юридичним закріпленням суверенітету монарха та соціальних бар'єрів. Саме під впливом цього руху в більшості індустріально розвинених країн було сформовано звичні для нас інститути громадянського суспільства (громадянські права без майнового цензу, прямі загальні вибори, громадський контроль над результатами діяльності органів місцевого самоврядування тощо) (Jameson, 1992). Це дозволило замінити позасистемну боротьбу за інтереси великих соціальних груп через масові протести на легітимізоване інституційне їх просування через юридично оформлені політичні процедури, закріплені в конституційно-правовому полі.

Оскільки економічною основою індустріального суспільства було масове товарне виробництво (за формулою товар-гроші-гроші з прибутком), потенціал національної держави формувався завдяки владному контролю над територіально-виробничими комплексами, що були прив'язані до ресурсів території відповідної країни і, відповідно, формували споживчі ринки, ємність яких визначалася у першу чергу сукупністю доходів економічно активного населення цих територій, яке своєю діяльністю приводило в дію механізм територіально-виробничих комплексів (Vollerstain, 1983). Основою стабільності суспільства вважався чисельний середній клас, який забезпечував функціонування обігу товарів завдяки достатній купівельній спроможності. Захоплення ресурсів і споживчих ринків, розміщених на інших територіях, тягло за собою необхідність встановлення над ними територіального контролю держави-метрополії (в колоніальній моделі – через перенесення своїх владних інститутів на колонії, а в неокolonіальній – через економічний контроль над політикою урядів формально суверенних держав). Просування на світові ринки товарів без задіяння адміністративно-владного ресурсу було можливим у певних випадках, проте встановлення владного контролю з боку держав над такими поставками завжди було лише питанням часу.

Таким чином, світовий порядок епохи індустріального суспільства охоплював сукупність держав, кожна з яких здійснювала владний контроль над певною територією, кордони якої були міжнародно визнаними, а юридичною підставою такого визнання була наявність політичної спільноти – нації як колективного суверену і розпорядника державного механізму. Організація такого порядку могла варіюватися від монополярності до багатополлярності, проте в її основі завжди лежала державно-територіальна організація влади.

При цьому вже в середині ХХ ст. у політичній практиці відбувається визнання альтернативних державам суб'єктів міжнародної діяльності – транснаціональних корпорацій (ТНК), так само як і факт підпорядкованості цим суб'єктам держав із невисоким потенціалом – так званих бананових республік (сам термін набув поширення в ЗМІ ще наприкінці ХІХ ст.). По відношенню ж до індустріально розвинених держав ТНК на той час виступали лише як суб'єкти конкурентної боротьби за доступ до центрів прийняття державно-владних рішень, що забезпечували територіальний контроль (через який досягалася й стабільність товарних та фінансових потоків на міжнародному рівні).

Вектор зростання впливу монополістичних об'єднань на державну політику прослідковується на всьому протязі існування індустріального суспільства, оскільки він зумовлений самою сутністю еволюції економічної конкуренції в олігополію з відповідною концентрацією матеріальних і організаційних ресурсів, які доступні для конвертації в ресурси влади заради владного забезпечення контролю над ринками і позаекономічного придушення конкурентів. Проте він урівноважувався в політичній сфері інститутами громадянського суспільства, які підтримувалися через організований рух найманих працівників індустрії та транспорту, а в економічній – необхідністю забезпечення достатнього рівня доходів середнього класу заради стабілізації ємності споживчого ринку власних країн, без чого було неможливо отримувати прибуток.

При переході до постіндустріальної епохи, який розпочався в останній чверті XX ст., змінюється як пануючий спосіб отримання прибутку, так і система організації виробництва, а, відповідно – соціальна структура населення, що тягне за собою докорінну зміну суб'єктності у міжнародних відносинах. Перехід на постіндустріальний рівень розвитку означав автоматизацію і роботизацію виробництва, в результаті чого основна частина колишніх найманих працівників гігантів індустрії перейшли до сфер обслуговування та дрібної торгівлі з пануванням уже не колективістських, а індивідуальних інтересів, що в свою чергу, зумовило втрату основною масою населення здатності до довготермінової колективної взаємодії в політичній сфері і перетворення інструментів цієї взаємодії – масових політичних партій – на маргінальні установи без широкої соціальної підтримки. Злом європейських політичних інститутів індустріального суспільства відбувся також через створення для мігрантів з країн Третього світу пільгових умов, що зумовлювали їх небажання інтегруватися в соціально-економічне середовище країн перебування. Системне просування такими мігрантами ісламської правової системи в звичаєве право європейських держав суттєво звужує рамки суверенітету останніх.

Весь комплекс перелічених факторів означає втрату можливості утримання політичної суб'єктності для більшості соціальних груп. Але оскільки політичні інститути індустріального періоду розвитку суспільства (і головний з них – держава національного типу) формально продовжують існувати, вони перейшли під контроль привілейованих ресурсозабезпечених угруповань, які використовують їх у своїх інтересах. Зокрема, в сучасному осмисленні даного процесу це знайшло відображення в конструюванні концепту глибинної держави з тіньовими інститутами влади та процедурами реалізації інтересів (Lindsey, 2013). У реальності ж відбулася більш системна заміна суб'єктності державного суверенітету: нація як громадянська спільнота, організована в політичні інститути представництва інтересів великих соціальних груп, поступилася місцем організованому

представництву «груп інтересів», які об'єднують представників вищих щаблів державного апарату та олігархату (включаючи ТНК) (Denysenko, 2020).

Концентрація влади без спротиву з боку основної маси населення дозволила прискорено сконцентрувати активи в руках груп, що змогли підкорити собі механізми держав із високим рівнем потенціалу. Однак це відбувалося на тлі системного падіння норми прибутку, викликаного вичерпанням можливостей екстенсивного розвитку традиційного капіталізму (за рахунок включення до системи інтенсивного товарно-грошового обміну в якості дешевої робочої сили та споживачів товарів масового виробництва населення регіонів, раніше не залучених до сучасних ринкових відносин). Основним фактором підтримання конкурентоспроможності в цих умовах стала швидкість капіталообігу. Перетікання капіталів у кредитно-фінансові спекуляції, де швидкість обігу та доходність на декілька порядків перевищувала відповідні показники для торгових операцій з реальними матеріальними ресурсами, зумовила відмову від класичної схеми «гроші-товар-гроші з прибутком» на користь схеми «гроші-цінні папери-гроші з прибутком», а потім на користь відмивання капіталу через офшорні зони за схемою «гроші-гроші з прибутком», в якій ризики загроз ліквідності товару зводяться майже до нуля.

Цей процес з різним ступнем інтенсивності спостерігається на всьому протязі існування індустріального суспільства (і навіть товарно-грошового обміну доіндустріальної епохи). Однак саме з переходом до постіндустріалізму він набуває характеру пануючої форми отримання прибутку. При цьому фактично на всьому протязі ХХ ст. одним з основних завдань територіального контролю було примусове забезпечення привілейованого статусу на даній території певної валюти. З 1944 р. в глобальному масштабі військово-політичним шляхом підтримується привілейований статус американського долара, який став визнаним еквівалентом національних валют замість обсягу товарів та послуг, що

виробляються в цих країнах. Експорт долара забезпечив становлення стійкого угруповання фінансово-промислових груп з опорою на ВПК, спільні інтереси яких зумовили їх кристалізацію к суб'єкта міжнародних відносин. Прив'язані до долара фінансові трансакції, особливо в безготівковій формі, стали основою отримання прибутків за рахунок валютно-фінансового клірингу, що стало підставою для формування ще однієї групи суб'єктів міжнародних відносин транснаціональних фінансових груп.

Зміна схем отримання прибутку мала наслідком зміну об'єкта владного контролю. Фінансові трансакції в цифрову епоху виходять за межі сфер контролю окремих держав, що обумовило актуальність переходу від територіального характеру владного контролю до владного контролю над цифровими фінансовими потоками (Arrighi, 2010). Суб'єктами такого контролю є вже не держави, а верхній рівень транснаціональних фінансових груп, який пристосовує необхідні для цього частини механізмів різних держав для реалізації своїх завдань. При цьому різні частини одного й того ж державного механізму можуть бути опановані конкуруючими між собою глобальними бізнес-групами, а дії держав, які відкрито протистоять одна одній на зовнішньополітичній арені (аж до збройного конфлікту), можуть направлятися однією й тією ж групою. Те саме відноситься й до ТНК, навіть глобального рівня, оскільки вони також є лише механізмами реалізації інтересів конкуруючих бізнес-груп, кожна з яких може викупати частки в акціонерному капіталі певної компанії.

Інтереси груп, що здійснюють контроль над фінансовими потоками, на даному етапі пов'язані виключно із вичерпанням можливостей прибутковості доларової кредитної піраміди як головного глобального фінансового механізму останніх 70 років. Історичний досвід Великої Депресії свідчить, що фінансовий крах такого масштабу є засобом примусового дешевого обміну реальних активів (катастрофічне знецінення яких забезпечується через владні, неринкові механізми) на віртуальні цінності. Однак загальне знання цього механізму всіма ресурсозабезпеченими групами з високим

організаційно-владним потенціалом створює ситуацію, при якій всі основні актори, що здійснюють владний контроль на стратегічно важливими фінансовими потоками, намагаються тримати під спільним наглядом важелі запуску глобальної фінансової кризи. Крім того, всі елітні групи глобального рівня добре усвідомлюють ризики для себе від некерованої кризи з хаотичним обваленням працюючої економіки. У цьому разі вся світова економічна система, найбільш імовірно, здійснює відкат до рівня початку індустріального розвитку (але з наявністю ядерної зброї у ворогуючих сторін), що неодмінно матиме наслідком революційну зміну нинішніх владних еліт.

Додаткову напругу в зовнішньополітичні відносини вносить частина глобальних бізнес-груп, джерелами збагачення яких є традиційна торгівля матеріальними товарами й ресурсами. Вони спираються на військово-промисловий комплекс індустріально розвинених країн (як Старого, так і Нового світу). Для них необхідною умовою збереження конкурентоспроможності є відновлення ринків через входження в новий цикл економічного зростання на основі розбудови нової соціальної інфраструктури, для чого в умовах досягнення меж екстенсивного розширення ринків та сфер впливу необхідно розчистити місце від існуючої. Таке завдання в минулому сторіччі двічі вирішувалося через військове знищення економічних потенціалів європейських країн у світових війнах.

Намагаючись не допустити неконтрольованої кризи та різкої зміни балансу потенціалів в умовах відсутності організаційно оформлених глобальних інститутів політичної влади, основні суб'єкти міжнародної політики вимушені створювати й підтримувати незалежні від кожного з них спільні механізми контролю за виконанням взаємних угод і домовленостей. Міжнародні арбітражні суди та біржі, що створювалися ще в індустріальний період, за часів постіндустріалізму показали достатньо високу ефективність у вирішенні спорів в сфері контролю над фінансовими потоками, однак їх функціональність має межі, зумовлені їх статусом. Натомість міжурядові

міжнародні організації індустріальної епохи з визначеним обсягом адміністративно-владних повноважень, такі як ООН, НАТО, ЄС були пристосовані саме до територіальної форми контролю, хоча самі й мали екстериторіальний характер. Масовий експорт європейських капіталів у колишні соціалістичні країни (включаючи КНР) порушив ефективність цієї форми, що мало наслідком втрату актуальності старих угод, закріплених в системі міжнародних інститутів. Так, сформована в період індустріального суспільства система євроатлантичного простору в процесі переходу до постіндустріалізму розділилася на ЄС (з лідерством блоку індустріально розвинених країн з потужними фінансово-промисловими групами та ВПК – ФРН, Франції та Італії), який сформувався як протидія військово-політичному та економічному пануванню США в Європі, та умовний англосаксонський блок в рамках НАТО, котрий включив у себе не лише США та Сполучене королівство (які раніше за всі почали перехід від владного контролю над територіями до контролю за фінансовими потоками), але й пов'язані з останнім країни Північної Європи. У свою чергу, в подальшому цей блок розпався на США, що зберігають контроль над НАТО як механізмом військово-політичного забезпечення міжнародного порядку (спираючись зокрема й на європейські фінансово-промислові групи, пов'язані з місцевим ВПК. Суб'єктність останніх значно ослаблена в результаті масованого експорту європейських капіталів до Південно-Східної Азії та США), та Велику Британію, яка намагається просунути у континентальній Європі власний політичний проект Межимор'я, скориставшись ослабленням блоку індустріально розвинених лідерів ЄС в умовах втрати ними контролю над частиною фінансових потоків.

При цьому країни-лідери ЄС намагаються зберегти опору на інтенсивне економічне співробітництво з РФ, однак для них необхідною умовою є участь в цьому співробітництві України як надійного й дешевого (оптимально-залежного від них) транзитера. Для США як конкурента ЄС важливим є утримання контролю над потоками транзиту через Україну без

затрат на забезпечення соціальних та оборонних функцій держави (що стало б необхідністю в разі прийняття України до НАТО). Наскрізь корумпований державний апарат РФ, підготовуваний американськими ТНК ще з початку 1990-х рр. та поставлений на службу їх інтересам, не сприймається істеблішментом США як екзистенційна загроза, проте ідеально підходить для залякування міжнародної спільноти. Однак, такою загрозою для американського політикуму вважається КНР, яка в разі суттєвого ослаблення РФ через просте розширення корпоративних прав китайського капіталу у провідних російських акціонерних товариствах здатна перебрати на себе контроль над запасами стратегічної сировини Східного Сибіру, що різко знизило б конкурентоспроможність американської економіки та оборонного комплексу. Фінансові кола Великої Британії, зацікавлені у відновленні статусу «світової імперії» на основі фінансового клірингу, намагаються ослабити як фінансові кола США, які підтримують привілейоване положення долара як світової валюти, так і фінансово-промислові групи блоку країн-лідерів ЕС, закривши їм можливість збагачуватися за рахунок російських ринків та створивши в самому ЄС орієнтований на Британію блок східноєвропейських країн під проводом Польщі. Крім того, експорт британського капіталу в КНР через Гонконг зумовив контроль британських фінансистів за значною частиною китайських фінансових потоків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Взаємопроникнення британських, американських і європейських капіталів обумовило перенесення основної конкуренції їх власників з рівня окремих держав на рівень транснаціонального змагання за ключові позиції в державному апарат провідних країн (у першу чергу США), які дозволяють контролювати як глобальні майданчики фінансового клірингу (американська Уолл-стріт, Лондонський Сіті, Шанхайська біржа та інші), так і основні шляхи фізичного торговельного транзиту – в Україні, на Близькому Сході, Балтиці, Арктиці, Південно-Китайському морі.

У цьому процесі РФ, яка позиціонує себе як протиставлення віртуальному «глобальному Заходу», насправді не має відповідної суб'єктності, оскільки давно інтегрована в західний простір на всіх напрямках – від фінансового (масовий експорт капіталів в офшори британської та американської юрисдикції) до військово-технологічного (спільна з США космічна програма, поставки військової техніки та продукції подвійного значення з Британії, Франції, ФРН, Туреччини в 2014-2021 рр.). Її значення в основному зводиться до блокування можливостей конкурентів отримати ключові для світової економіки ресурси Сибіру. Однак, ізолюючи Росію один від одного всі конкуруючі сторони мимоволі підтримують її статус власника «золотої акції» у глобальній політиці.

Показово, що міжнародна військова допомога Україні системно блокується, водночас глобальні фінансові групи через просте ігнорування санкцій дозвано підтримують достатній для ведення довготермінової низько інтенсивної війни рівень російської економіки.

Це наразі не сприяє розростанню вогнища військового конфлікту до глобального масштабу, однак створює додаткові ризики для економічних систем провідних країн ЕС, прибутковість яких значною мірою забезпечувалася дешевою сировиною та енергоносіями з РФ, а також відсутністю значимих для темпів економічного зростання оборонних затрат. Зниження конкурентоспроможності економік європейських країн підриває їх здатність підтримувати звичний баланс соціально-владних відносин та підвищує ступінь залежності їх державного механізму від глобальних фінансово-олігархічних груп.

Саме приватизація механізмів державної влади (поряд із суверенізацією корпоративних центрів влади) та перехід від територіальної моделі владного контролю до фінансово-логістичного формує засади нового порядку міжнародних відносин, які вже втрачають характер міжнародних і набувають рис корпоративних на наддержавному рівні. Питання ж про кількість полюсів у розумінні глобального та регіонального лідерства певних

держав для інституціоналізації нової системи міжнародних відносин має другорядне значення, оскільки суб'єктність цих полюсів на сьогодні регулюється тією роллю владних механізмів контролю фінансово-логістичних потоків, яка відводиться їм мережами ресурсозабезпечених угруповань глобального рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродель, Ф. 1997. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV-XVIII ст.* Переклад з французької Григорій Філіпчук. Київ: Основи.
2. Воллерстайн, І., 1983. *Про поступ і перехідні епохи.* [online] (Останнє оновлення 07 Квітень 2014) Доступно: <https://vpered.wordpress.com/2014/04/07/wallerstein-on-progress/> [Дата звернення 03 Березень 2023].
3. Денисенко, І.Д., 2015. Теорія соціального простору: евристичний потенціал щодо соціально-політичних досліджень. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 2(10), с.27- 37.
4. Денисенко, І.Д., 2020. Сучасна конспірологія: до визначення евристичного потенціалу щодо соціально-політичних досліджень. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1(20), с.41-50.
5. Каменка, Ю., 2006. Політичний націоналізм: еволюція ідеї. В: О. Проценко та В. Лісовий. *Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: антологія.* Київ: Смолоскип. с. 89-103.
6. Arrighi, Giovanni. 2010. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times.* Verso London-New York. [online] Available at: https://www.academia.edu/19068204/The_Long_Twentieth_Century [Accessed 21 March 2023].
7. Jameson, F. 1992. *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism.* Durham: Duke University Press.
8. Lindsey, J. R. 2013. *The Concealment of the State.* Bloomsbury Academic.

REFERENCES

1. Brodel, F. 1997. *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm XV-XVIII st.* Pereklad z frantsuzkoï Hryhorii Filipchuk. Kyiv: Osnovy.
2. Vollerstain, I., 1983. *Pro postup i perekhidni epokhy.* [online] (Ostannie onovlennia 07 Kviten 2014) Dostupno: <https://vpered.wordpress.com/2014/04/07/wallerstein-on-progress/> [Data zvernennia 03 Berezen 2023].
3. Denysenko, I.D., 2015. Teoriia sotsialnoho prostoru: evrystychnyi potentsial shchodo sotsialno-politychnykh doslidzhen. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 2(10), s.27- 37.
4. Denysenko, I.D., 2020. Suchasna konspirolohiia: do vyznachennia evrystychnoho potentsialu shchodo sotsialno-politychnykh doslidzhen. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 1(20), s.41-50.
5. Kamenka, Yu., 2006. Politychnyi natsionalizm: evoliutsiia idei. V: O. Protsenko ta V. Lisovyi. *Natsionalizm: Teorii natsii ta natsionalizmu vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera: antolohiia.* Kyiv: Smoloskyp. s. 89-103.
6. Arrighi, Giovanni. 2010. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times.* Verso London-New York. [online] Available at: https://www.academia.edu/19068204/The_Long_Twentieth_Century [Accessed 21 March 2023].
7. Jameson, F. 1992. *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism.* Durham: Duke University Press.
8. Lindsey, J. R. 2013. *The Concealment of the State.* Bloomsbury Academic.

Інформація про авторів

Воронянський Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, професор, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету (м. Харків); e-mail: voronyansky@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4926-8887>.

Моїсєєва Наталія Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного університету (м. Харків); email: nimoiseeva1@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6349-7892>.

Стаття надійшла до редакції: 05.05.2023 р.

Прийнята до друку: 25.05.2023 р.